

Siniša Malešević, *Države-nacije i nacionalizmi. Organizacija, ideologija i solidarnost*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2017, 247.

Knjiga pred nama, profesora sociologije na dablinskom *University Collegeu* i člana Irske kraljevske akademije, podijeljena je na sedam tematskih poglavlja. Siniša Malešević u ovoj svojoj komparativnoj povijesnoj i sociološkoj analizi procesa koji prate izrastanje i preobrazbu države-nacije nastoji dati odgovor zašto je ona danas dominantna forma organizacije društva, tj. najeminentniji organizacijski model društvenog i političkog života. Zašto je danas skoro nemoguće roditi se izvan nadležnosti nekog konkretnog teritorijem definiranog političkog entiteta? Zašto se nacionalni identitet podrazumijeva i zašto je on danas tako važan? Da li je identitet stvar individualnog izbora ili odraz dominantnih normativnih i operativnih ideologija mjesta i vremena? Pri tome, autor se značajno oslanja na brojne radove istaknutih

svjetskih teoretičara nacije, istovremeno vodeći polemiku s njima, a nerijetko ih i oštro kritizirajući.

U prvom poglavlju “Značaj nacionalizma” (11-29. str.) pojmovno nas uvodeći u analizu problematiku, autor ističe da se savremena država-nacija mora promatrati u kontekstu kontinuiteta, tj. tri procesa dugog trajanja. Države-nacije su, smatra on, nusprodukt *kumulativne birokratizacije prisile* kao kontingentnog povijesnog procesa dugog trajanja. To je otvoreni povijesni proces koji s jedne strane donosi sve veći kapacitet organizirane prisile, a s druge strane pokušava izvršiti unutrašnju pacifikaciju društvenog poretka u političkoj zajednici. Pri tome, birokracija se kroz povijest pokazala kao najadekvatniji mehanizam upravljanja velikim brojem pojedinaca i njenim

radom država-nacija postepeno postaje osnovni oblik *vladavine* u modernom dobu. Ovaj proces prati *centrifugalna ideologizacija*, tj. ideološko opravdanje prisilne birokratizacije, kao instrument legitimiranja društvenog djelovanja. Centrifugalna ideologizacija, koja je u početku bila rezervirana za kulturne i političke elite, postepeno prodire u cjelokupno društvo. Međutim, budući da je država-nacija birokratska jedinica, *solidarnost* kao treći proces dugog trajanja bio je presudan da se ona *prihvati*, pa i *zavoli*. Nacionalizam kao ideološka doktrina odigrao je ključnu ulogu u povezivanju dva vida solidarnosti – emocionalnog mikrosvijeta (porodica, prijatelji, suradnici, komšije) i makrosvijeta, tj. države-nacije koja se zasniva na načelima profesionalne distanciranosti, formalnosti, hijerarhije i slično. Nacionalizam nastoji otkloniti razlike između države i nacije, mikro i makro svijeta, nastojeći prikazati naciju-državu kao blisku, proširenu porodicu.

Podrobnije objašnjavajući izvore i *povijesni put* danas dominantne države-nacije, u drugom po-

glavlju “Solidarnost u skupinama prije države-nacije” (31-67. str.), autor analizira ustrojstvo različitih *predmodernih* društvenih organizacija, od nomadskih, sjedilačkih zajednica, preko gradova-država, krovnih i modernizirajućih carstava. Povijesna zbilja, ističe autor, obilježena je reverzibilnim procesima, istovremenim postojanjem različitih tipova političkih zajednica, hibridnih tvorbi, pri čemu ne postoji jednostavan evolutivni kontinuitet između različitih porredaka koji su se kroz historiju smjenjivali. Prateći kompleksnu povijesnu dinamiku formiranja kolektiviteta i izgradnje nacije, tj. složenu tranziciju od patrimonijskog do birokratskog i racionalnog, Malešević upozorava na to da se, iako postoje određeni elementi i oblici kumulativne organizacijske moći, savremene *zamišljene zajednice* ne mogu jednostavno projicirati u prošlost. Tek koncem XIX i početkom XX stoljeća, naglašava autor, možemo govoriti o državi-naciji kao političkoj zajednici koja jača i upotrebljava se kao “kalup za zajednički normativni (nacionalni) univerzum”.

“Rađanje i širenje nacionalizma” (69-102. str.) poglavlje je u kojem se detaljnije govori o ključnim postavkama koje su utjecale na stvaranje moderne države-nacije, organizacijskom i ideološkom jačanju i njenom prodiru u mikrosvijet solidarnosti. Autor ukazuje na krucijalne ekonomske, političke i kulturne faktore čijim međudjelovanjem predmoderna politička zajednica izrasta u modernu državu-naciju. Pri tome, osvrće se na dva dominantna modela koji objašnjavaju ovaj složeni proces preobrazbe – modernistički i neodurkheimovski (etnosimbolički, perenijalistički, primordijalni) – koji različito tumače vezu između modernih nacija i predmodernih etničkih zajednica. Suprotstavljajući se “dubokom jarku” modernista, ali i “trajnom kulturnom jezgru” etnosimbolista, Malešević prepoznaje organizacijski kontinuitet između predmodernog i modernog svijeta. Prema tome, država-nacija kao kvintesencijalna moderna ustanova “nije nastala niotkud i ni iz čega”, nego je rezultat procesa dugog trajanja i postepenih povijesnih promjena.

Iz tih razloga, zaključuje autor, država-nacija ne može se tumačiti kao spontana i prirodna okosnica grupne solidarnosti, već kao nametnut entitet koji pojedinca usmjerava i kontrolira (“stavlja u društveni kavez”). Nacionalizam, kao “debeli” ideološka doktrina, koja zahtijeva intelektualnu artikulaciju i ustrajno agitiranje, pri tome ima dvojak zadatak. Njime se opravdava sveprisutna postojanost države-nacije i koristi se kao “društveno ljepilo” koje povezuje pripadnike i ustanove države-nacije. Suprotstavljajući se gledištima “tradicionalne historiografije”, autor naglašava da nacionalizam nije pokretačka snaga, nego nuspojava značajnih povijesnih prevrata. Kao “institucionalizirana i organizirana ideološka doktrina” nacionalizam na povijesnu scenu stupa tek onda kada treba legitimizirati državu-naciju i integrirati društvo.

U četvrtom poglavlju “Nacionalističke ideologije i nasilje” (103-135. str.) autor analizira odnos nacionalizma i nasilja polazeći od pitanja da li se između njih može postaviti znak jednakosti i da li se do nacionalnog jedinstva

mora doći nasiljem? Njihov odnos, smatra Malešević, jeste vrlo kompleksan, proturječan i neizraavan. Polazeći od Brubakerove teze da “nacija nije društveni akter već kategorija prakse kojom se pojedini akteri služe” i da je nacionalnost “nedefiniran, nesudbinski i mnogostran proces koji se zasniva na radu konkretnih društvenih organizacija”, ističe da ne postoji biološka predispozicija, tj. prirodna sklonost pojedinca ili skupine nasilju. Uzroci pretvorbe nacionalističkih ideja u nasilne postupke moraju se tražiti u međuodnosu tri spomenuta procesa dugog trajanja u mikrokontekstima svakodnevice. Odgovore na gore postavljena pitanja autor smatra da neće dati opservacija ponašanja “brutalnih pojedinaca” ili “nasilnih skupina”, nego suština “nasilnih situacija” i aktivnosti društvenih organizacija.

Pitanje habitualnog nacionalizma u modernitetu, tj. sličnosti i razlike između vrućeg, banalnog, službenog i pučkog nacionalizma, fokus su poglavlja “Svemoć trivialnosti” (135-169. str.). Autor je stanovišta da je nedvojbeno razlikovanje među njima “konceptijski

isprazno” i “empirijski neodrživo”. Razlog je u tome što nacionalizam nije kruta, jednoobrazna i nefleksibilna ideologija, nego vrlo promjenjiva kategorija, podložna stalnim kontekstualnim metamorfozama. Komparirajući slučaj Danske i Sjeverne Koreje autor zaključuje da nacionalizam, kao fenomen koji kontrolira isključivo država, najbolje uspijeva kada je “najmanje ratoboran i najmanje vidljiv”. Suradnjom jake države i jakog civilnog društva nacionalizam se ukorjenjuje i uspijeva prodrijeti u sve *džepove mikrosolidarnosti*. Na drugoj strani, ratobornost i agresivnost nacionalizma, onakvog kakav se pojavljuje u Sjevernoj Koreji, izrazito vidljivog u javnosti i s iskrecim “vremenskim mjehurima”, dokaz su njegove slabosti i političke nemoći.

U šestom poglavlju “S onu stranu nacionalnog identiteta” (171-195. str.) autor polemizira s dva spomenuta, dominirajuća pristupa nacionalnom identitetu koji se danas percipira kao nešto činjenično i sveprisutno. Prema etnosimbolistima (Smith, Hutchinson, Llober, Hastings, Armstrong), savremeni nacionalni identitet svoje ishodi-

šte ima u predmodernim etničkim i religijskim sponama. Na drugoj strani, modernisti (Breully, Mann, Gellner, Hobsbawm, Anderson, Hroch) smatraju da je nacionalni identitet isključivo produkt moderniteta. Ponuđene teorije obje škole, smatra autor, ne uspijevaju u cijelosti sagledati niti objasniti ovo “pojmovno čudovište”, naciju kao izrazito kompleksan fenomen. Nacionalni identitet, ističe autor, nije trajni, objektivni niti iskreni izraz nečijeg identiteta. On je višestran i varijabilan sociološki fenomen koji nastaje pod utjecajem ideologiziranja. Nacionalizam se u tom slučaju ponaša kao “divovska mreža” u koju bivaju uhvaćeni različiti oblici mikrosolidarnosti i pritom svoj ulov artikulira kao jedinstveni nacionalni identitet.

Sedmo poglavlje naslovljeno je “Budućnost nacionalizma” (197-215. str.). U njemu se autor bavi “duboko neosnovanom” i “potpuno pogrešnom” tezom o ugroženosti države-nacije, *osipanju* nacionalizma i “iluzornim predviđanjima” o njihovom prevazilaženju. Konstatira da tek početkom XXI stoljeća nacija-država postaje

fizički i ideološki dominantna forma državne organizacije, dok se nacionalizam potvrdio kao primarni izvor državne legitimnosti. Aktuelni globalizam, a s njim ni konzumerizam, kapitalizam i liberalizam, kao ni buđenje religije u cijelom svijetu, ne ugrožavaju njihovu stabilnost niti umanjuju njihov značaj. Naprotiv, evidentna je ekspanzija nacionalističke ideologije. Autor navodi nekoliko savremenih primjera koji potkrepljuju stanovište da kapitalizam i ekonomska liberalizacija *idu ruku s* razvojem birokratskog i ideološkog aparata države-nacije.

Na koncu, autor sumira da savremeni, naciocentrični svijet “nije samo pao s povijesnog neba”, nego država-nacija, nacionalizam i nacionalni identitet imaju svoje duboke korijene u strukturama proteklih razdoblja. Međutim, ključni element povijesnog kontinuiteta nije kulturni ili biološki, nego organizacijski, zbog čega upravo organizacijska struktura predstavlja kičmu savremene države-nacije. Složeni povijesni razvoj uslovio je da ona, kao kompleksan birokratski stroj, istupa, a

tako se nerijetko i doživljava, kao solidarna zajednica koja se “brine za milijune pojedinaca, uslužuje ih, nadzire i njima rukovodi”. Njena legitimnost proizilazi, ističe autor, iz ideje o suverenosti naroda, teritorijalne autonomije i značajnog stupnja kulturne homogenosti koji su ključni stubovi svakog nacionalističkog diskursa. Svaka ozbiljna naučna rasprava o državi-naciji i nacionalizmu kao izrazito moćnom svjetonazoru, upozorava autor, mora ih promatrati u kontekstu povijesnih procesa dugog trajanja, složene organizacijske i ideološke izgradnje, porasta kumulativne snage društvenih organizacija i ustrajne difuzije ideološke moći u prostoru i vremenu.

Originalan i izrazito polemičan Maleševićev pristup ovoj složenoj problematici nesumnjivo potiče na intenzivnu diskusiju u kojoj bosanskohercegovački politolozi, sociolozi, historičari teško da mogu ravnopravno učestvovati. I dok se u naučnom diskursu već godinama raspravlja o “postmodernističkoj paradigmi”, kod nas nedodirljivi pijedestal zauzima primordijalistička teza o sprezi krvi, tla i religije.

Dominirajuća percepcija nacije predstavlja je kao statičnu kategoriju koja se prima po rođenju, koju nije moguće promijeniti niti odbaciti. Ta isključivost i egocentričnost koja nas neopravdano izdvaja iz općeg povijesnog razvoja, uskraćuje nam pravo glasa u savremenim raspravama o značaju, ulozi i organizaciji države-nacije u XXI stoljeću. Nesuglasnost o tome ko je stariji, država ili nacija, da li nacija formira državu ili država naciju, onemogućava nam da se uključimo u raspravu o doseg i posljedicama globalizacije. Maleševićev stav da nacionalizam nema biološku vezu s nasiljem, da nacionalne zajednice nisu unaprijed zadane nego su rezultat rada političkih jedinica, da su izrazito promjenjive i fluidne, ustvari *zamišljene* kategorije, te da država-nacija, iako uvriježena, ni po čemu nije prirodna, čini nam se kao da se odnosi na neki drugi svijet.

Ova knjiga, u diskursu u kojem se sve više insistira na multidisciplinarnosti, interdisciplinarnosti i krosdisciplinarnosti, historičarima daje koristan teorijski okvir za kontekstualizaciju i dekonstruiranje brojnih povijesnih tema koje

su predmet aktuelnih proučavanja. Istovremeno, ona bi trebala doprinijeti otvaranju novih vidika. Pokazati da se iznimno važni fenomeni, koji su i dalje pod snažnom *jekom povijesnih*

sedimenata, mogu percipirati i valorizirati značajno drugačije nego kako to mi, nažalost, već dugo radimo.

Dženita Rujanac